

DOI: 10.33608/0236-1477.2021.02.35-52

УДК 821.161.2-31Шев.:640.43

Олександр БОРОНЬ, доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
e-mail: ovboron@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1014-2219>

РЕСТОРАНИ І ТРАКТИРИ В ШЕВЧЕНКОВІЙ ПОВІСТІ «ХУДОЖНИК» (З НОВИХ КОМЕНТАРІВ)

Вивчення згаданих у повісті ресторанів і трактирів додає чимало нових деталей до Шевченкової біографії. На підставі свідчень сучасників, описів із тогочасних художніх творів, інформації з путівників та міських довідників наведено характеристики петербурзьких ресторанів і кондитерських Александра, Деллі, Дюме, Клеє, Сен-Жоржа, римських кафе Лепрі та Греко. Доведено, що кухмістерська мадам Кароліни Юргенс розташовувалася не на 6-й лінії Васильєвського острова, а на 3-й, поблизу Великого проспекту, неподалік винного погребу Я. Фохтса на 2-й лінії. Обгрунтовано припущення, що згаданий у повісті трактир «Берлін» на розі 6-ї лінії і Академічного провулка містився за сучасною адресою 6-та лінія, 3 / Академічний провулок, 10, оскільки в цьому будинку, на відміну від наріжного навпроти, від початку XIX ст. працював винний магазин.

Ключові слова: коментар, заклади харчування, місце розташування, спогади, міський довідник.

Обговорення задуму чергового Повного зібрання принаймні літературної спадщини Шевченка [див.: 5] неминуче актуалізує питання про зміст і формат коментаря до неї. Якщо коментарі до поезії потребують наразі тільки

Цитування: *Боронь О.* Ресторани і трактири в Шевченковій повісті «Художник» (з нових коментарів) // Слово і Час. 2021. № 2 (716). С. 35—52. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2021.02.35-52>

окремих доповнень чи коректив, то дослідження прози в останні роки унаочнює неповноту, а в окремих випадках — і брак пояснень в академічному виданні. Невиправдано мало уваги, наприклад, приділено різноманітним закладам харчування, особливо розмаїтим у найбільш насиченій реаліями з-поміж інших прозових творів Шевченка автобіографічній (великою мірою) повісті «Художник» (1856), події якої розгортаються наприкінці 1830-х років. Зрозуміло, вивчення цих ресторанів і трактирів додає чимало нових деталей до Шевченкової біографії. Крім того, не секрет, що більшість відповідних назв, порівняння одних закладів з іншими чи їх протиставлення мало що промовляє пересічному читачу, а часом і фахівцеві. Тому варто погодитися з Володимиром Мельниченком, який багато років працює над розширенням реального коментаря до Шевченкового щоденника, що пов'язані з готелями, ресторанами та трактирами подробиці життя поета не менше важливі, ніж будь-які інші [18, 13].

Дослідники історії Петербурга нагромадили чимало цінного матеріалу, зокрема і про столичні заклади харчування в ХІХ ст. Коментар до художнього твору передбачає головно з'ясування на основі тогочасних міських довідників нинішньої адреси згаданого у повісті ресторану чи трактиру, однак необхідним виявилось також дати мінімальну характеристику того чи того закладу, при цьому враховано свідчення сучасників (переважно 1830—1840-х років), описи з інших художніх творів, інформацію путівників тощо.

Розповідач повісті «Художник», в особі якого вгадуються риси Івана Сошенка, після зустрічі на своїй квартирі з юним художником запрошує того обідати, разом вони прямують до кухмістерської Кароліни Карлівни Юргенс: «У мадам Юргенс еще посетителей никого не было, когда мы пришли, и я был очень рад. Мне неприятно бы было встретить какую-нибудь чиновничью вытуженную физиономию, бессмысленно улыбающуюся, глядя на моего, далеко не щеголя, приятеля» [31:4, 124]. Тобто цей заклад відвідували не тільки учні Академії мистецтв та взагалі художники чи представники богеми, як прийнято думати, а й небагаті чиновники, що працювали неподалік.

В іншому епізоді оповідач звертається до юнака: «А пока вот тебе билет к мадам Юргенс» [31:4, 129]. У таких кухмістерських існувала можливість придбати свого роду абонемент, як правило, на місяць [13, 183]¹. Оплатити наперед можна було і певну кількість обідів. Саме такий передплачений квиток і дістає герой повісті. Заклад мадам Юргенс — чи не основне місце харчування для персонажів повісті та, ймовірно, і самого Шевченка, тому таку велику біографічну цінність має його характеристика кухмістерської:

¹ Дякую за удоступнення цього джерела О. Коневі.

У мадам Юргенс во время обеда никто не посматривал искоса то на его, то на меня. Значит, не я один в нем видел такую счастливую перемену.

В один из этих счастливых дней мы шли вдвоем к мадам Юргенс и встретили на Большом проспекте Карла Павловича.

— Куда вы? — спросил он нас.

— К мадам Юргенс! — отвечал я.

— И я с вами, мне что-то вдруг есть захотелось, — сказал он и повернул с нами в Третью линию.

Карл Великий любил изредка посетить досужую мадам Юргенс. Ему нравилась не сама услужливая мадам Юргенс и не служанка ее Олимпиада, которая была моделью для Агари покойному Петровскому. Ему нравилось, как истинному артисту, наше разнохарактерное общество. Там он мог видеть и бедного труженика, сенатского чиновника, в единственном, весьма не с иголки вицмундире, и университетского студента, тощего и бледного, лакодившегося обедом мадам Юргенс за деньгу, полученную им от богатого бурша-кутилы за переписку лекций Фишера. Тут многое и многое он видел такое, чего не мог видеть ни у Дюме, ни у Сан-Жоржа.

Зато всегда, когда он приходил, внимательная мадам Юргенс предлагала ему в особенной комнате накрытый стол и особенное какое-нибудь кушанье, наскоро приготовленное, от чего он, как истинный социалист, всегда отказывался. В этот же раз не отказался и велел накрыть стол в особой комнате на три прибора и послал Олимпиаду к Фоксу за бутылкой джаксона.

Мадам Юргенс земли под собой не слышала; так забежала, засуетилась, что чуть-чуть было свой новый парик не сдернула вместе с чепцом, когда вспомнила, что надо чепец переменить для столь дорогого гостя.

Для нее он был, действительно, дорогой гость.

С того самого дня, как он в первый раз посетил ее, нахлебники стали множиться со дня на день. И какие нахлебники! Не шушера какая-нибудь — художники, да студенты, да двугривенные сенатские чиновники, а люди, для которых нужна была бутылка медоку и какой-нибудь особенный бефстек.

И это весьма естественно. Если платят четвертак за то, чтобы посмотреть даму из Амстердама, то почему же не заплатить тридцать копеек, чтобы посмотреть вблизи на Брюллова? И мадам Юргенс вполне это понимала и по мере возможности пользовалась [31:4, 139—140].

За повістю, Карл Брюллов часто ходив зі своїми учнями обідати до мадам Юргенс, відмовляючись від «роскошного аристократического обеда для мизерного демократического супа» [31:4, 155].

Опису кухмістерської мадам Юргенс та атмосфери, яка там панувала, присвячено окремих розділ повісті Дмитра Григоровича «Неудавшаяся жизнь», вперше під заголовком «Неудачи» опублікованої в «Отечественных записках» 1850 р. Шевченко, вірогідно, ознайомився з нею, що могло стати імпульсом до появи власного твору на схожий сюжет. Він регулярно читав цей журнал, зокрема числа за наступний 1851-й рік, на що вказує згадка у раніше написаній повісті «Близнецы» про номер «Отечественных записок», розгорнутий на романі Чарльза

Дікенса «Девід Копперфілд» [31:4, 104] (опублікований у томах 74—78, № 2—10). Щоправда, російська дослідниця Марія Степіна висловила гіпотезу, що саме Шевченкове життя стало протосюжетом повісті Д. Григоровича [див.: 24]. Під час короткого навчання в Академії мистецтв у 1840 р. Д. Григорович заприятелював із українським поетом, попри різницю у віці [9, 30]. Російський письменник відтворив у повісті інтер'єр ідальні, звичай, які там панували, вивів типи художників-завсідників:

Не мешает <...> сказать несколько слов об общем столе г-жи Юргенс. Сюда собирався преимущественно весь тогдашний круг молодых художников. Ни знаменитый *Гейде*, — Дюссо или Сен-Жорж Васильевского острова, — ни множество других трактиров и кухмистеров, рассеянных в избытке по линиям, не в состоянии были отвлечь привычных посетителей Каролины Карловны Юргенс. Стол ее, говоря по совести, нельзя, однако, назвать отличным. Картофель, ветчина и луковый суп — главные его основы — приправлялись, по немецкому обычаю так немилосердно перцем и всякими другими пряностями, что у посетителей по целым часам болел язык и щипало горло; но со всем тем подлежит сильному сомнению, чтобы в блестящих кафе Петербурга ели с таким хорошим аппетитом, чтобы царствовало там когда-нибудь столько роскошного, непринужденного веселья [10, 22].

Трохи далі Д. Григорович подає лапідарний, проте характеристичний опис зовнішності мадам Юргенс, чого не знайдемо в Шевченка. Згадані нижче проспекти — це Великий та паралельний до нього Середній, що перетинали майже весь Васильєвський острів:

В три часа столовая была обыкновенно полнешенька. Стук вилок, ножей, тарелок, покрываемый попеременно шумными возгласами и неистовым хохотом, слышались чуть ли не с одного проспекта до другого. Летом Каролина Карловна, сорокалетняя вдова, с бельмом на левом глазу, с добродушно улыбочкою и рыжими пуклями, боязливо глядевшими из-под вздрагивающего чепчика, переезжала на *дачу*, то есть переставляла столы и стулья из столовой на маленький дворик, примыкавший непосредственно к ее кухне. Дворик, обнесенный с других трех сторон дырявыми барочными досками и тщательно усыпанный песком, отражал ту же чистоту и опрятность, какими отличалось вообще все заведение. Посередине его возвышалась тощая рябина; несмотря на свои чахлые ветви, прокопченные насквозь дымом, деревцо это доставляло неизъяснимое утешение посетителям. Получасом раньше приходили, чтобы только завладеть местом под его тенью, и уж, конечно, тощей рябине привелось слышать на веку своем более тостов в честь Италии и Рима, чем слышал их самый Рим. Обедать на этом дворике считалось верхом благополучия [10, 23].

Викінченості цим художнім, проте доволі достовірним, описам закладу мадам Юргенс, які доповнюють Шевченкову повість, надає свідчення Олександра Нікітенка, котрий, відвідавши ідальню з К. Брюловим 9 травня 1841 р., занотував у щоденнику: «Обедал сегодня с

Брюлловым (Карлом) в прескверном трактире на Васильевском острове, у какой-то мадам Юргенс. Брюллов изрядно уписывал щи и говядину, которые, по-моему, скорей способны были отбить всякую охоту обедать. Тем не менее мы отлично провели время» [20, 232].

Точне місце розташування їдальні Юргенс досі з'ясувати не вдалося. У новому Повному зібранні з покликом на Миколу Моренця неконкретно зазначено, ніби вона містилася на 6-й лінії [31:4, 523]. Відповідно російський дослідник указує навіть будинок на цій лінії — № 7, на розі Ринкового (нині Бузького, № 6) провулку [19, 61], що, звісно, не відповідає дійсності, бо в цьому будинку працював трактир «Золотий якорь», теж згаданий у повісті «Художник», про що далі. У цитованому вище уривку з Шевченка згадується, що, прямуючи до Юргенс, художники зустріли Брюллова на Великому проспекті та повернули потім на 3-ю лінію. Звісно, автор художнього твору має певну свободу, зокрема і щодо топографічних подробиць, тому Петро Жур обережно означив місце розташування їдальні так: поблизу Академії мистецтв, неподалік Великого проспекту [15, 100].

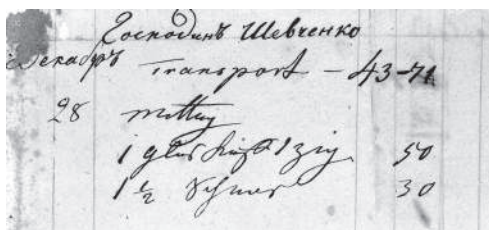
Зберігся документ, який безпосередньо пов'язує кухмістерську мадам Юргенс і Шевченка: рахунок Олександру Козлову від власниці їдальні із жартівливою фразою за підписами Брюллова, Петра Петровського, Шевченка, Карла Іохіма, Пимена Орлова, Олександра Струговщикова [7] [див. репродукцію: 29, 133]. На звороті цього клаптику паперу, за припущенням П. Жура [15, 99], вирваному з книги запису кредиту в Юргенс, занотовано Шевченків борг [7]:

		Господинъ Шевченко						
Декабрь	28	Transport — Mittag 1 Glas H/J[?][...]s / zig. 1½ Schnur [Schmor?] ¹	43	-71				
				50				
				30				

Транспорт — давній бухгалтерський термін, що означає перенесення підсумку на іншу сторінку, таблицю, колонку тощо², тобто в цьому випадку — підсумований кредит за попередній період. Тож борг на той день складав 44 рублі 51 копійку. Mittag — обід, Glas — склянка, а от назви напоїв і страв упевнено відчитати не пощастило. Якщо припустити написання Schmor, то, можливо, це скорочення печені — Schmorfleisch, тобто півтори її порції.

¹ Дякую за спроби прочитання документа Марії Іваницькій, Урсулі Коль, Христині Назаркевич, Флоріану Рінешу, Тетяні Супрун.

² Пояснення Андрія Мокроусова, за яке складаю подяку.

Запис Шевченкового боргу мадам Юргенс на звороті жартівливого рахунка О. Козлову

Якого ж року 28 грудня Шевченко пообідав у мадам Юргенс на 80 копійок? Важко з певністю визначити раніше заповнений бік аркуша: з огляду на орієнтацію нерівного краю відриву спершу мав бути рахунок О. Козлову, а вже згодом, на звороті, — Шевченкові. Утім, вірогідно, для жартівливого рахунку було вико-

ристано вже, мабуть, непотрібний аркуш із боргом поета, тому його обід мав передувати спільній трапезі товаришів. У кожному разі обидва обіди відбулися порівняно близько в часі. Оскільки П. Петровський підписався як «ученик г. Брюлова», а інші знаком повтору кожен підтвердили такий свій статус (О. Струговщиков «скрепил» рахунок) [7], то Шевченко відвідав Юргенс не раніше 1838 р., коли з червня розпочав навчання в Академії мистецтв. Це не могло бути 1839 р., бо наприкінці того року він захворів на тиф [15, 85]. Залишається ще грудень 1840-го, адже П. Петровський і П. Орлов 1841 р. виїхали за кордон (перший помер у Римі наступного року). Між 1838 і 1840 роками трохи більшу ймовірність має друга дата (1840-го ім'я К. Іохіма з'являється у вцілілих екзаменаційних відомостях, К. Брюллов виконав портрет О. Струговщикова, Шевченко тоді ж буває на тих самих мистецьких вечорах, що й названий перекладач, О. Козлов з осені того року мешкав разом з автором «Кобзаря» тощо). Можливо, рахунок О. Козлову висів на стіні у когось із учнів у кімнаті, бо в кутиках видніються сліди кнопок, а по краях — клею.

У Шевченка демократичну їдальню мадам Юргенс протиставлено аристократичним ресторанам Дюме і Сен-Жоржа (Сан-Жоржа), до яких вчашали заможні представники «вершків суспільства». Приміром, Михайло Пиляев наводить розлогий уривок зі щоденника, чи то пак путівника столичними ресторанами, 1829 р. Обід у Дюме відзначено за якістю як найдешевший і найкращий серед усіх обідів у петербурзьких рестораціях, адже власник закладу має винятковий привілей — наповнювати шлунок петербурзьких левів і денді [22, 10—11]; тут подавали улюблені напої російських дорогих ресторанів тієї пори: пунш і шампанське [13, 75]. У Дюме бували Фаддей Булгарін, Дмитро Веневітінов, барон Антон Дельвіг, Олександр Пушкін та ін. Ресторан розміщувався в будинку за сучасною адресою Мала Морська, 15 / Горохова, 7 (зберігся в істотно перебудованому вигляді). Наприкінці 1840-х років припинив існування.

У цитованому путівнику обід у Сен-Жоржа (сучасна адреса Набережна Мойки, 24 [13, 83]) названо пречудовим. Кожен відвідувач займає

окрему кімнату; біля будинку сад. Особливе задоволення — трапезувати на балконі; сервізи чудові, вино відмінне. Обіди коштують три і п'ять рублів асигнаціями [22, 11], тоді як у мадам Юргенс, за Шевченком, — у межах 30 копійок. Персонаж повісті «Близнецы» (1854 або 1855) гультай Зося запросив компанію знайомих офіцерів до Сен-Жоржа, де «задал великолепный завтрак», що тривав до вечора [31:4, 66].

Брюллов у «Художнике» посилає служницю «к Фоксу за бутылкой джаксона». У новому академічному виданні сказано, що Фохтс — власник винних погребів у Петербурзі, жив на 2-й лінії Васильєвського острова [31:4, 532]. За довідником Миколи Цилова 1849 р., Я. Фохтс володів у столиці десятьма такими погребами, однак на Васильєвському острові містився лише один — у будинку самого купця на 2-й лінії [28, 72—73], сучасна адреса Середній проспект, 16 / 2-га лінія, 39. Тоді це була одноповерхова цегляна будівля на високих підвалах, зведена на межі XVIII і XIX ст. Налезала Я. Фохтсу в 1840—1860-х роках [21, 572]. Тож майже напевне їдальня Юргенс містилася поблизу — на 3-й лінії, як і сказано в Шевченка. Медок, який вона тримала для особливих гостей, — назва червоних вин, що виготовляються в однойменній окрузі в регіоні Бордо в департаменті Жиронда на південному заході Франції. Джаксон — не англійське пиво [31:4, 532], а, найвірогідніше, елітне французьке шампанське «Жаксон» (Jacquesson)¹.

Пообідавши у мадам Юргенс у день першої зустрічі на квартирі, розповідач із юним художником згодом «отправились в “Капернаум” чай пить. “Капернаум” — сиречь трактир “Берлин” на углу Шестой линии и Академического переулка. Так окрестил его, кажется, Пименов во время своего удалого студенчества» [31:4, 125]. Пізніше в листі до розповідача головний герой твору повідомляє про довгоочікуване знайомство з Василем Штернбергом; прихопивши Леонарда Демського, прототип якого не виявлено, вони одразу вирушають у вже згадуваний трактир: «<...> как еще было только десять часов, то мы отправились в “Берлин” напиться чаю» [31:4, 168]. Згідно з Шевченковими вказівками у творі, трактир «Берлин» мав би розміщуватися або в будинку за сучасною адресою 6-та лінія, 5 / Академічний провулок, 5, або в будинку з протилежного боку провулку: 6-та лінія, 3 / Академічний провулок, 10. Перший із них — це на початку XIX ст. двоповерхова будівля на підвалах головним фасадом на 6-ту лінію. У 1835 р. її надбудовано третім поверхом, а 1902-го — четвертим і п'ятим. У тому ж році вздовж провулку звели п'ятиповерховий корпус [21, 24]. На розі провулка і 6-ї лінії (нині № 3/10) міщанин Мілюков на початку 1800-х років спорудив двоповерховий цегляний будинок на місці дерев'яного «питейного дома»

¹ Див. ссеїстичні міркування з цього приводу на сайті: [33].

і продовжив своєїрідну традицію, відкривши у новобудові «штофную лавку», а згодом винний магазин [21, 299—300]. Цей магазин у будинку «Мелюковых» фіксує і довідник М. Цилова [28, 76]. У 1870-х роках надбудовано третій поверх. Особливості архітектури, зокрема напівпідвальний перший поверх із кількома входами, схиляють до думки, що саме в цьому будинку і розміщувався трактир.

Будинок, у якому, ймовірно, містився трактир «Берлін»
(6-та лінія, 3 / Академічний провулок, 10). www.google.com/maps

Розташування трактиру десь поблизу на 6-й лінії підтверджується спогадом Федора Пономарьова, який, оповідаючи кумедний епізод із часів навчання з Шевченком в Академії мистецтв, згадує трактир, але, щоправда, називає його «Рим». Вихопивши з кишені П. Петровського срібний рубль, який тому дала його мати, щоб придбати гусака для змалювання з нього крил ангела, Шевченко і Пономарьов, що «тужили на пустоту <...> желудков, так как сидели буквально без куска хлеба, не имея ни гроша наличных и ни на полушку кредита», гайнули в напрямку заповітного закладу харчування: «Взяв фуражки, мы пустились бегом по академическим коридорам; Петровский — за нами, умоляя возвратить ему отнятые деньги! Так и пробежали мы до 6-й линии, прямехонько в трактир “Рим”. Здесь Шевченко, скомандовав подать себе рюмку “горилки”, заказал две порции бифстексу и бросил рубль буфетчику» [26, 590]. Можливо, Шевченко свідомо змінив назву трактиру в повісті або когось із друзів підвела пам'ять, у кожному разі поки не вдалося виявити документальних підтверджень існування саме «Берлина» на 6-й лінії. Відомо тільки, що однойменний трактир розташовувався на Петергофській дорозі у 1810-х роках [3, 315], набагато пізніше — в Апраксінному провулку [13, 269] — і те, і те далеко від Васильєвського острова.

У XIX ст. великого поширення у Росії набуло іменування готелів і трактирів за назвами європейських столиць: «Лондон», «Париж»,

«Берлін», «Рим», до того ж у різних частинах Петербурга чи Москви одночасно могли існувати однойменні заклади. До середини століття в офіційних документах, однак, трактири ідентифікували за прізвищем власника, як-от у довіднику М. Цилова 1849 р. [28, 472—474].

Трактир, згаданий у повісті за описовою адресою, Шевченко, очевидно, добре знав, бо не пізніше червня 1839 р. оселився в будинку Генрієтти Аренс на протилежній 7-й лінії (за сучасною нумерацією, № 4 / Академічний провулок, 7), тобто через дорогу від гаданого розташування трактиру. Тут поет мешкав до другої половини листопада 1839 р. [15, 80; 85], коли через хворобу був змушений перебраться до майстерні Ф. Пономарьова в Академії мистецтв, який у спогадах прямо вказав, що тоді Шевченко жив в будинку «Аренста» (Аренс) [26, 589]. Двоповерховий будинок Аренс архітектор Іоганн Цим 1840-го добудував третім поверхом [1, 319].

Будинок Г. Аренс, у якому Шевченко мешкав у 1839 р.
(7-ма лінія, 4 / Академічний провулок, 7). Фото з сайту www.citywalls.ru

Пов'язуючи жартівливу назву згаданого трактиру («Капернаум») зі скульптором Миколою Пименовим, що навчався в Академії у 1824—1833 рр., а пізніше (1856—1864) викладав у ній, Шевченко, ймовірно, відтворює фольклор академістів часів свого навчання. Як відомо, Капернаум у біблійні часи — поселення в Галілеї, на північно-західному березі Галілейського моря (Тиверіадського озера), доценту зруйноване під час Юдейської війни (I ст. н. е.). Тут Ісус оселився після Назарета (Мт., 4:13). У Капернаумі та його околицях він проповідував, провадив розмови з учнями та іншими людьми, здійснив низку чудесних зцілень, але мешканці неувірували, тоді пролунало пророцтво про знищення міста (Мт., 11:23).

Дослідники історії закладів харчування в Росії зауважують, що в різний час «Капернаумом» іменували кілька трактирів, — наприклад, І. Давидова. Насправді ж так гумористично називали в Петербурзі чи не всі заклади подібного роду [13, 144]. Більше того, Юлія Демиденко на підставі спогадів Афанасія Фета припускає, що «капернаумами» називали трактири не тільки в столиці, а й по всій Росії [13, 144]. Схиляючись до такої ж думки в результаті узагальнення кількох спостережень, Світлана Березкіна вважає, що слово «капернаум» щодо шинку («кабака») чи бенкетування набуло поширення, вірогідно, з 1850-х років [2, 171].

У повісті не раз ідеться про популярний серед мистецької богеми ресторан Александра. Прочитавши К. Брюллоу та іншим свій вірш, Едуард Губер захопився: «Да, я чуть было не забыл: мы сегодня у Александра едим макарони и стофатто с лакрима-кристи. Там будет Нестор, Миша и cetera, cetera... И в заключение Пьяненко» [31:4, 130], тобто приятелі Брюллова Нестор Кукольник, Михайло Глінка, Яків Яненко. У листі до розповідача юний художник, описуючи серед іншого черговий епізод за участю Григорія Михайлова та мічмана, занотував:

Михайлов без дальних околичностей предложил нам завтрак у Александра. Мы переглянулись с Штернбергом и, разумеется, согласились. <...> Мы согласились, что лучшая школа для художника — таверна, и в добром согласии отправились к Александру. У Полицейского моста мы встретили Элькана <...>. Вместо завтрака у Александра мы плотно пообедали и разошлись вволю [31:4, 171].

Тож частково автобіографічний герой твору згадану ресторацію відвідував, як відповідно і сам Шевченко (ймовірно).

Мова про ресторан Александра на набережній Мойки поблизу Поліцейського (нині Зеленого) мосту. Цитований у М. Пиляєва гурман 4 червня 1829 р. зробив запис про обід в італійському стилі в Александра, чи Signor Alessandro, на Мойці біля Поліцейського мосту, зауваживши, що тут не буває німців, а тільки італійці та французи, а загалом відвідувачів небагато, бо власник приймає лише добре знайомих йому людей, готуючи переважно обіди для доставки додому. Найкращі враження в автора щоденника залишилися від макаронів і стофато. Йому прислуговувала російська дівчина Марія, перейменована в Маріанну, вона самотужки вивчилася прекрасно говорити французькою та італійською [22, 11]. Стисло цю інформацію повторив Іван Пушкарєв у відомому путівнику 1843 р. [див.: 23, 452].

Той самий гурман допомагає зорієнтуватися в розташуванні закладів харчування: ресторан Сен-Жоржа на Мойці був «почти против Alessandro» [22, 11]. Навпроти від Сен-Жоржа (через річку) міститься комплекс будівель тодішніх Міністерства закордонних справ і Міністер-

ства фінансів (за сучасною нумерацією № 39—47), ліворуч від нього — будинок № 49 (не зберігся) і далі правий фасад будинку № 51, де, вірогідно, і приймав відвідувачів Александр. Коментатор повісті Валентина Судак у новому Повному зібранні творів без пояснень вказала, що ресторан містився в будинку Бахерахта [31:4, 526], повторивши своє твердження з попереднього академічного видання в шести томах [30, 445]. Не пощастило з'ясувати, на якій підставі дослідниця пов'язала заклад саме з цим будинком, хоч його розташування узгоджується з наявними відомостями про ресторан. У XVIII ст. ділянки на вул. Великій Морській, що відповідають пізнішій нумерації 6 та 8 (тепер це один будинок № 6), та з другого боку на Набережній Мойки, 51 були наскрізними. Лівим (із боку Великої Морської, відповідно правим із боку Мойки) будинком із 1812 р. володіла Катерина Бахерахт (у дівоцтві Мейб), дружина купця Івана Бахерахта, згодом — їхній син Єгор Бахерахт, що мешкав тут у 1850-х роках [див.: 6, 15—18].

Ресторан уславився макаронами та стофато (штуфат). Стофато — складна у приготуванні страва з яловичини, нашпигований шматок якої, посипаний спеціями і сіллю, кілька годин вариться у червоному вині в закритій посудині (див. тогочасний рецепт «справжнього італійського стофато»: [13, 217]). Згідно зі словником Ф. Брокгауза та І. Єфрона, лакрима-крісті (Lacryma Christi, «Христова сльоза») — відоме італійське вино, яке дістало назву від сорту винограду, з якого його виготовляють, або за іменем монастиря біля підніжжя Везувію, виноградники якого, розташовані на схилі, зверненому до моря, і доставляють це прославлене вино. Воно має світло-червоний колір, чудовий смак і надзвичайно приємний букет. Через край малі обсяги виробництва справжнє лакрима-крісті у продаж майже не надходило [25].

К. Брюллов запрошує розповідача піти по вечеряти: «И мы зашли к Дели» [31:4, 133]. У новому Повному зібранні з покликом на довідник М. Цилова зазначено, що кафе Деллі було на розі Великого проспекту та 7-ї лінії Васильєвського острова [31:4, 529] (№ 20/22). Двоповерховий будинок звели на початку 1800-х років. Це були торговельні ряди з відкритою аркадою першого поверху [21, 86]. Станом на 1849 р. будинок належав Жернову [28, 173]. Про кондитерську і ресторан Деллі, прямо не називаючи, говорять персонажі роману Федора Достоєвського «Униженные и оскорбленные» (1861) [8, 153]. Маслобоев запрошує Івана Петровича зайти туди: «Видишь? — И он указал мне на вывеску в десяти шагах от того места, где мы стояли, — видишь: кондитерская и ресторан, то есть попросту ресторация, но место хорошее. Предупрежу, помещение приличное, а водка, и не говори! Из Киева пешком пришла!» [14, 262].

Будинок, де містилася кондитерська Деллі
(Великий проспект, 20 / 7-ма лінія, 22). www.google.com/maps

Проговоривши всю ніч після знайомства, Штернберг і герой Шевченкової повісті на світанку йдуть пити чай у «Золотой якорь» [31:4, 152] — трактир у зведеному наприкінці XVIII ст. будинку за сучасною адресою Бузький провулок, 6 / 6-та лінія, 7. Леонід Ушкалов додає, що ресторан тут відкрився ще 1823 р. [27, 296]. У 1835 р. споруду суттєво перебудовано. У 1830—1860-х роках триповерхова будівля належала дружині надвірного радника Тихой, в якої купчиха 2-ї гільдії А. Лукінська орендувала приміщення для трактиру. Його традиційно відвідували іноземні моряки суден, які швартувалися на пристанях Миколаївської набережної. В історію він увійшов головно як місце зустрічей художників [21, 301]. Трактир Лукінської в будинку Тихой на 6-й лінії фіксує у 1849 р. і довідник М. Цилова [28, 473].

Будинок, де був трактир «Золотой якорь»
(Бузький провулок, 6 / 6-та лінія, 7). www.google.com/maps

Після обряду вінчання Брюллова з Емілією Тімм його учні «поздравили счастливых супругов, проводили их до кареты и по дороге заехали к *Клею*, поужинали и за здоровье молодых выпили бутылку клико»

[31:4, 158], тобто шампанського «Вдова Кліко». Звісно, в реальності не обов'язково вони відвідали цей ресторан саме в день вінчання, як незрідка трактують наведені слова популяризатори, адже інші деталі події письменник змінив: церемонія відбулася, як документально довів М. Моренець, не в церкві Анни на Кіроичній, а в лютеранській церкві Петра і Павла на Невському проспекті, і не 8, а 27 січня 1839 р. [19, 119—120].

Одного разу, як описував юний художник розповідачеві, під час маскараду у Великому театрі він із Штернбергом зустрів Елькана та мічмана Оболонського, які «предложили ехать к неизменному Клею и поужинать как следует». Герой повісті продовжив: «Мы единодушно изъявили согласие и отправились к Клею. <...> Мы просидели у Клея до рассвета, и как удалый мичман был немного подгулявши, то мы взяли его к себе на квартиру, а с Эльканом расстались в трактире» [31:4, 161]. Очевидно, цей «неизменный» трактир, як називає його Шевченко, був доволі звичним для друзів місцем відвідин, коли водилися гроші.

Популярний готель Клеє з рестораном розміщувався після 1835 р. в будинку на розі Михайлівської вулиці та однойменної площі (тепер площа Мистецтв, вул. Михайлівська, 1 / Італійська, 7), орієнтовно тоді ж зведеному на місці невеликого дерев'яного будинку Половцевої [4, 25—26]¹. Готель Клеє в будинку «Половцова» на Михайлівській фіксує М. Цилов [28, 112]. Цьому передувало спорудження в 1824—1825 рр. двох будинків: чотириповерхового з боку Невського проспекту та перпендикулярно до нього вздовж майбутньої Михайлівської вулиці — для німецького підданого Г. К. Клеє. Під час остаточного формування Михайлівської вулиці за проектом К. Россі у другій половині 1830-х років ці два будинки реконструйовано [16] та зведено згаданий вище ще один — на ділянці Половцевої на розі [11, 57]. У 1873—1875 рр. після пожежі їх перебудували в єдину споруду, спотворивши цілісний задум К. Россі [11, 58]. Нині тут п'ятизірковий «Гранд Готель Європа».

Керував готелем купець 3-ї гільдії Жан Кулон, однак заклад був відомий за ім'ям власників — представників німецької династії Клеє (Klee): спершу Гуго, з 1847 р. — Генріха, що згодом передав справи сину Вільгельму. Як зауважує Ігор Богданов, у спогадах сучасників і в науковій літературі з історії Петербурга існує плутанина щодо того, хто був справжнім власником готелю в 1830—1840-х роках: у мемуарах заклад називали то готелем Клеє, то Кулона, так само з рестораном [4, 26].

Натомість уже цитований гурман у 1829 р. розрізняв ресторани Клеє і Кулона. 2 червня він обідав у німецькій ресторації Клеє на Невському проспекті, згадавши стару і закопчену будівлю закладу. Найбіль-

¹ У проекті Карла Россі 1835 р. на аркуші, на якому відтворено фасади наявних на той час будівель із південного боку Михайлівської площі, ділянку Половцевої зображено вже незабудованою, огороженою дерев'яним парканом [11, 56; 57].

ше тут тоді було німців, які пили мало вина, зате багато пива. Обід виявився дешевим, лафіт обійшовся в один рубль, однак у мандрівника два дні болів живіт [22, 10]. А 10 червня відвідав Кулона: обіди тут більше для постояльців готелю, вино дешеве [22, 11]. Ю. Демиденко припускає, що в тій самій будівлі (чи поряд) розміщувалися обидва заклади, один із яких із часом поглинув інший [13, 100]. До слова, у перший день після повернення в Петербург із заслання, 28 березня 1858 р., Шевченко, за його словами, оббігавши без особливої потреби пів міста, «зашел в гостиницу Клея» [31:5, 167].

Герой повісті переказує в листі до розповідача повідомлення В. Штернберга з Рима: «Пишет, что у Лепри видел он великий собор художников, в том числе и Иванова, автора будущей картины “*Иоанн Предтеча проповедует в пустыне*”. <...> Еще встретил он, в кафе Греко, безмерно расфранченного Гоголя, рассказывающего за обедом самые сальные малороссийские анекдоты» [31:4, 189—190]. Австерія (трактир) Лепре містилася за адресою Віа Кондотті, 11 у дворі будинку, власником якого був маркіз Карло Лепре (на його гербі зображено зайця). Ресторан слугував свого роду клубом російських художників у Римі [17, 32]. Олександра Миколаївна Смирнова у мемуарних нотатках про Гоголя згадала про заклад як «ресторан бедных артистов» [12:2, 302]. Павло Анненков писав, що влітку 1841 р. Гоголь повів його

в известную историческую австерию под фирмой Lerge (заяц), где за длинными столами, шагая по грязному полу и усаживаясь просто на скамейках, стекается к обеденному часу разнообразнейшая публика: художники, иностранцы, аббаты, читадины, фермеры, принчипе, смешиваясь в одном общем говоре и истребляя одни и те же блюда, которые от долгого навыка поваров действительно приготавливаются непогрешительно. Это все тот же рис, барашек, курица, — меняется только зелень по временам года. Простота, общезнательность итальянская всего более кидаются тут в глаза, заставляя предчувствовать себя и во всех других сферах жизни [12:3, 427].

Ще Л. Ушкалов пропонував доповнити надміру лаконічний і не зовсім коректний коментар академічного видання про кафе Греко принаймні вказівкою на місце розташування та переліком відомих гостей [27, 297]. Кафе Греко (*Antico Caffè Greco*) — найдавніший у Римі заклад такого типу, заснований, за переказами, 1760 р. Назва походить, імовірно, від імені першого власника — грека з походження (греко — італійською). Розташовується поблизу відомих Іспанських сходів по Віа Кондотті, 86. Його відвідували, крім завсідника (у певний період) М. Гоголя, також: Ганс Крістіан Андерсен, Джордж-Гордон Байрон, Оноре де Бальзак, Ріхард Вагнер, Йоганн Вольфганг фон Гете, Генрік Ібсен, Джон Кітс, Ференц Ліст, Фелікс Мендельсон, Стендаль, Бертель Торвальдсен,

Артур Шопенгауер та ін.¹ Улюблене місце зустрічей російських і німецьких художників. Нині перебуває під загрозою закриття [34].

Зі сказаного випливає, що Шевченко та його співучні по Академії, коли не голодували, то обідали переважно в кухмістерській мадам Юргенс. Якщо ж бували при грошах, діставши платню за портрет абощо, то навідувалися у трактир Клеє. К. Брюллов іноді міг їх запросити на вечерю в кондитерську Деллі чи ресторан «для своїх» Александра. Деякі інші аристократичні заклади Шевченко також знав, а про римські кафе — тільки чув від інших, зрозуміло.

Наведені відомості збагачують реальний коментар до повісті «Художник» в академічному виданні, дають читачеві точніше уявлення про статус згаданих у творі закладів харчування, типи завсідників, традиційні страви, які там подавалися, тощо. Описана і частково реконструйована топографія петербурзьких трактирів і ресторанів також проливає світло на коло спілкування поета наприкінці 1830-х років, його звичне дозвілля у час поза навчанням і роботою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архитекторы-строители Санкт-Петербурга середины XIX — начала XX века: справочник / Под общ. ред. Б. М. Кирикова. Санкт-Петербург: Пилигрим, 1996. 397 с.
2. Березкина С. «Живет же на квартире у портного Капернаумова...» (из комментария к «Преступлению и наказанию» Достоевского) // Русская литература. 2013. № 4. С. 169—179.
3. Быт пушкинского Петербурга: Опыт энциклопедического словаря: [В 2 т.] Санкт-Петербург: Изд-во И. Лимбаха, 2005. [Т. 2]: Л—Я. 413 с.
4. Богданов И. Старейшие гостиницы Петербурга. Санкт-Петербург: Искусство—СПб., 2001. 336 с.
5. Боронь О. Перспективи нового повного зібрання творів Шевченка // Слово і Час. 2019. № 1. С. 61—62.
6. Бройтман Л., Краснова Е. Большая Морская улица. Санкт-Петербург: Центрполиграф, 2005. 464 с.
7. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 1. Од. зб. 496.
8. Гальперина Р. Топография «Униженных и оскорбленных» // Достоевский. Материалы и исследования. Т. 10. Санкт-Петербург: Наука, 1992. С. 147—154.
9. Григорович Д. Литературные воспоминания // Русская мысль. 1892. Декабрь. С. 1—48.
10. Григорович Д. Неудачи // Отечественные записки. 1850. Т. 72. № 9. Отд. I. С. 1—70.
11. Гримм Г., Медерский Л. Новые материалы о работах России по Михайловской улице и площади // Архитектура и строительство Ленинграда. 1946. № 2. С. 55—59.
12. Гоголь в воспоминаниях, дневниках, переписке современников. Полный систематический свод документальных свидетельств. Научно-критическое издание: В 3 т. / Издание подготовил И. А. Виноградов. Москва: ИМЛИ РАН, 2011—2013.
13. Демиденко Ю. Рестораны, трактиры, чайные... Из истории общественного питания в Петербурге XVIII — начала XX века. Москва: Центрполиграф; Санкт-Петербург: Русская тройка-СПб, 2011. 285 с.
14. Достоевский Ф. Полное собрание сочинений: В 30 т. Ленинград: Наука. Ленингр. отделение, 1972. Т. 3. 543 с.

¹ Тих, хто володіє італійською, можна спрямувати до праці: [32].

15. Жур П. Шевченківський Петербург. Київ: Дніпро, 1971. 194 с.
16. Кириков Б., Кирикова Л., Петрова О. Невский проспект. Дом за домом. Москва: Центрполиграф, 2013. 416 с. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=228139> (31.08.2020).
17. Маркина Л. Немецкие и русские художники: встречи в Риме // Третьяковская галерея. 2004. № 2. С. 26—37.
18. Мельниченко В. Тарас Шевченко: «Скверно пообідали в трактирі...». 10 історичних мініатюр // Слово Просвіти. 2020. 30 січня — 5 лютого. Ч. 5. С. 12—13.
19. Моренец Н. Шевченко в Петербурге. По памятным местам жизни и творчества. Ленинград: Лениздат, 1960. 131 с.
20. Никитенко А. Дневник: В 3 т. / Подгот. текста, вст. ст. и примеч. И. Я. Айзенштока. Москва: Гос. изд-во худ. л-ры, 1955. Т. 1. 542 с.
21. Никитенко Г. Соболев В. Дома и люди Васильевского острова. Москва: Центрполиграф, 2008. 735 с.
22. Пыляев М. Старое житье. Очерки, рассказы о бывших в отшедшее время обрядах, обычаях и порядках в устройстве домашней и общественной жизни. Изд. 2-е. Санкт-Петербург: Тип. А. С. Суворина, 1897. 318 с.
23. [Пушкарев И.] Путеводитель по Санкт-Петербургу и окрестностям его / [Соч.] Ивана Пушкарева. Санкт-Петербургу: Тип. деп. внеш. торговли, 1843. XVI, 468, 34 с.
24. Степина М. Т. Г. Шевченко в сюжете повести Д. В. Григоровича // Ф. Я. Прийма и вопросы филологии XX века: исследования, воспоминания, материалы. Санкт-Петербург: Пушкинский Дом, 2009. С. 96—118.
25. Таиров В. Лакрима Кристи // Энциклопедический словарь. Санкт-Петербург: Типолиграфия И. А. Ефрона, 1896. Т. XVII: Кулагой — Лед. С. 265—266.
26. Тарас Григорьевич Шевченко. 1814—1861 гг. // Русская старина. 1880. Т. XXVII. Март. С. 587—596.
27. Ушкалов Л. Коментар до творів Шевченка // Ушкалов Л. Від бароко до постмодерну: есеї. Київ: Грані-Т, 2011. С. 277—312.
28. [Цылов Н.] Городской указатель, или Адресная книга врачей, художников, ремесленников, торговых мест, ремесленных заведений и т. п. на 1849 год. Составил Литейной части пристав исполнительных дел Цылов. Санкт-Петербург: В тип. Штаба отд. кор. внутренней стражи, 1849. 531 с.
29. Шевченко Т. Художник. Повесть / Коментарі В. Судак. Київ: Мистецтво, 2014. 384 с.
30. Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 6 т. Т. 4: Повісті. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 524 с.
31. Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2001—2014.
32. Hufschmid T. F., Jannattoni L. Antico Caffè Greco. Storia, ambienti, collezioni. Roma: Gruppo dei Romanisti, 1989. 271 p.
33. URL: <https://spiritasart.wordpress.com/y> пошуках Джаксону.
34. 'The most important people have been here': Rome's oldest cafe fears closure // The Guardian. 2019. 18 October. URL: <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/18/caffè-greco-rome-oldest-cafe-fears-closure> (7.08.2020).

Отримано 31 серпня 2020 р.

REFERENCES

1. *Arkhitektory-stroiteli Sankt-Peterburga serediny XIX — nachala XX veka: spravochnik.* (1996). Saint Petersburg: Pilgrim, 1996. [in Russian]
2. Berezkina, S. (2013). «Zhyvet zhe na kvartire u portnogo Kapernaumova...» (iz kommentariia k «Prestupleniiu i nakazaniuu» Dostoevskogo). *Russkaia literatura*, 4, pp. 169-179. [in Russian]
3. *Byt pushkinskogo Peterburga.* (2005). Saint Petersburg: Izdatelstvo Ivana Limbakha. Vol. 2. [in Russian]
4. Bogdanov, I. (2001). *Stareishie gostinitsy Peterburga.* Saint Petersburg: Yskusstvo—SPb. [in Russian]

5. Boron, O. (2019). Perspektyvy novoho povnoho zibrannia tvoriv Shevchenka. *Slovo i Chas*, 1, pp. 61-62. [in Ukrainian]
6. Broitman, L. I., Krasnova, Ye. I. (2005). Bolshaia Morskaia ulitsa. Saint Petersburg: Tsentrpoligraf. [in Russian]
7. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (Fund 1. Folder 496). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
8. Galperina, R. G. (1992). Topografiia "Unizhennykh i oskorblennykh". In *Dostoevskii. Materialy i issledovaniia*. Vol. 10. pp. 147-154. Saint Petersburg: Nauka. [in Russian]
9. Grigorovich, D. (1892). Literaturnye vospominaniia. *Russkaia mysl*, 12, pp. 1-48. [in Russian]
10. Grigorovich, D. (1850). Neudachi. *Otechestvennyie zapiski*, 9, pp. 1-70. [in Russian]
11. Grimm, G., Mederskii, L. (1946). Novyie materialy o rabotakh Rossi po Mikhailovskoi ulitse i ploshchadi. *Arkhitektura i stroitelstvo Leningrada*, 2, pp. 55-59. [in Russian]
12. Gogol v vospominaniakh, dnevnikakh, perepiske sovremennikov. Polnyi sistematicheskii svod dokumentalnykh svidelstv. (2011-2013). (Vol. 1-3). Moscow: IMLI RAN. [in Russian]
13. Demidenko, Yu. (2011). *Restorany, traktiry, chainyie... Iz istorii obshchestvennogo pitaniia v Peterburge XVIII — nachala XX veka*. Moscow: Tsentrpoligraf; Saint Petersburg: Russkaia troika-SPb. [in Russian]
14. Dostoevskii, F. M. (1972). Polnoie sobranie sochinenii. (Vol. 1-30. Vol. 3). Leningrad: Nauka. [in Russian]
15. Zhur, P. (1971). Shevchenkivskiy Peterburh. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian]
16. Kirikov, B., Kirikova, L., Petrova, O. (2013). *Neuskii prospekt. Dom za domom*. Moscow: Tsentrpoligraf. Retrived from <https://www.litmir.me/br/?b=228139> [in Russian]
17. Markina, L. (2004). Nemetskiie i russkiie khudozhniki: vstrechi v Rime. *Tretiakovskaia galereia*. 2, pp. 26-37. [in Russian]
18. Melnychenko, V. (2020, January 30 — February 5). Taras Shevchenko: "Skverno poobidaly v traktyri...". 10 istorychnykh miniatur. *Slovo Prosvity*, 5, pp. 12-13. [in Ukrainian]
19. Morenets, N. (1960). *Shevchenko v Peterburge. Po pamiatnym mestam zhyznii i tvorchestva*. Leningrad: Lenizdat. [in Russian]
20. Nikitenko, A. (1955). *Dnevnik*. (Vol. 1-3; Vol. 1). Moscow: Gos. izd-vo khud. l-ry. [in Russian]
21. Nikitenko, G., Sobol, V. (2008). *Doma i liudi Vasilievskogo ostrova*. Moscow: Tsentrpoligraf. [in Russian]
22. Pyliaiev, M. (1897). *Staroie zhytie. Ocherki, rasskazy o byushykh v otsbedsheie vremia obriadakh, obychaiakh i poriadkakh v ustroistve domashnei i obshchestvennoi zhyznii*. Saint Petersburg: Tip. A. S. Suvorina. [in Russian]
23. [Pushkariov, I.] (1843). *Putevoditel po Sanktpeterburgu i okrestnostiam yego*. Saint Petersburg: Tip. Dep. vnesh. trgovli. [in Russian]
24. Stepina, M. (2009). T. G. Shevchenko v siuzhete povesti D. V. Grigorovicha. In *F. Ya. Priima i voprosy filologii XX veka: issledovaniia, vospominaniia, materialy*. pp. 96-118. Saint Petersburg: Pushkinskii Dom. [in Russian]
25. Tairov, V. (1896). Lakrima Kristi. In *Entsyklopedicheskii slovar*. (Vol. 17). pp. 265-266. Saint Petersburg: Tipolitografiia I. A. Yefrona. [in Russian]
26. Taras Grigorievich Shevchenko. 1814-1861 gg. (1880). *Russkaia staryna*, 3, pp. 587-596. [in Russian]
27. Ushkalov, L. (2011). Komentar do tvoriv Shevchenka In Ushaklov, L. *Vid baroko do postmodernu: esei*. pp. 277-312. Kyiv: Hrani-T. [in Ukrainian]
28. [Tsylov, N.] (1849). *Gorodskoi ukazatel, ili Adresnaia kniga vrachei, khudozhnikov, remeslennikov, torgovykh mest, remeslennykh zavedenii i t. p. na 1849 god*. Saint Petersburg: V tip. Shtaba otd. kor. vnutrennei strazhy. [in Russian]
29. Shevchenko, T. (2014). *Khudozhnik. Povest*. Kyiv: Mystetstvo. [in Russian and in English]
30. Shevchenko, T. (1963). *Povne zibrannia tvoriv*. (Vol. 1-6. Vol. 4). Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR. [in Russian]

31. Shevchenko, T. (2001-2014). *Povne zibrannia tvoriv* (Vol. 1-12). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
32. *Hufschmid T. F., Jannattoni L.* (1989). *Antico Caffè Greco. Storia, ambienti, collezioni.* Roma: Gruppo dei Romanisti. [in Italian]
33. Retrived from <https://spiritasart.wordpress.com/у-пошуках-джаксону>. [in Ukrainian]
34. "The most important people have been here": Rome's oldest cafe fears closure. (2019, 18 October). *The Guardian*. Retrived from www.theguardian.com/world/2019/oct/18/caffè-greco-rome-oldest-cafe-fears-closure

Received 31 August 2020

Oleksandr BORON, doctor of philology, senior research fellow
Shevchenko Institute of Literature,
4 M. Hrushevskoho st., Kyiv, 01001
e-mail: ovboron@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1014-2219>

RESTAURANTS AND TAVERNS IN SHEVCHENKO'S STORY "THE ARTIST" (FROM THE NEW COMMENTARIES)

Besides specifying or clarifying the current address of the restaurants and taverns mentioned in the story, it appeared necessary to give a minimum description of this or that eating-house as most of the relevant names and cases of comparing and contrasting some of them say little to a common reader and sometimes to a specialist as well. The study of these restaurants and taverns adds many new details to Shevchenko's biography. Based on the information of the author's contemporaries (mostly from the 1830s—1840s), descriptions in the fiction of the time, as well as city guides and directories, the paper presents characteristics of St. Petersburg restaurants and confectioneries of Alexander, Delli, Dume, Klee, Saint Georges, the Roman cafes Lepri and Greco.

The paper proves that Madame Jurgens' eating-house was located not on the sixth line of Vasilyevsky Island, but the third one, near the Great Avenue, not far from the wine cellar of Ja. Vochts on the second line. It refutes the erroneous localization by M. Morenets who believed that Jurgens canteen worked in a house at the modern address 6 Buzky Lane / 7 the 6th line. In fact, there was a tavern "The Golden Anchor", which is also visited by the characters of the story. There is evidence that allows assuming that the tavern "Berlin" mentioned in the story as one in the corner of the 6th line and Academic Lane was located at the modern address 3 6th line / 10 Academic Lane, because since the early 19th century there was a wine shop in this particular building, and not in the one at the opposite corner.

When not lacking money to pay, Shevchenko and his Academy classmates had lunch mostly in Madame Jurgens' eating-house. If they could afford it, getting paid for a portrait or something, they visited the restaurant Klee. K. Bryullov could sometimes invite them for dinner at Delli's confectionery or Alexander's restaurant. Shevchenko also knew some other aristocratic eating-houses and, of course, just heard of Roman cafes from others.

Keywords: commentary, eating-house, location, memoirs, city directory.